

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ «Я-ОБРАЗУ» ПІДЛІТКІВ

М. В. Галушко

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,

marina.galushko1996@ukr.net

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор С. О. Ставицька

Вступ. Дослідження «Я-образу» у підлітків має виключне значення у психологічних дослідженнях з проблем вікового розвитку, оскільки підлітковий вік є сенситивним періодом для становлення позитивної самооцінки особистості, що сприятиме її успішному індивідуальному та соціальному розвитку. Особливого значення набувають такі дослідження у нестабільні періоди суспільного розвитку, адже на психологічний стан підлітків, окрім визначених закономірностей фізіологічного дозрівання, зокрема статевого, суттєво впливають і соціально-економічні та політичні події в суспільному житті нашої країни. Відповідно, завдання нашого дослідження полягали в теоретичному та емпіричному аналізі психологічних особливостей становлення «Я-образу» особистості підліткового віку.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік, на думку педагогів та психологів, є критичним не лише щодо психофізіологічних змін, а й важливих перетворень у сфері самосвідомості. У віці 12-14 років у дітей підсилюється тенденція до самоспостереження, егоцентризму, виникає почуття сором'язливості, відчутно змінюється самоповага та самооцінка [2].

Одним із центральних психічних новоутворень підліткового віку є відкриття власного внутрішнього світу. Цей процес має суттєвий вплив на формування характеру і поведінку особистості, перспективи її розвитку. Самосвідомість особистості характеризується становленням «Я-образу», який є не лише «... продуктом самосвідомості, а й важливим чинником детермінації поведінки людини, таким особистісним утворенням, яке визначає напрямок її діяльності, реагування в ситуаціях вибору, спілкування з людьми» [5, с. 245].

«Я-образ» – це уявлення індивіда про себе, свої цілі та життєві цінності. Проте, в сучасних підлітків під дією негативних соціально-психологічних умов їх повсякденної життєдіяльності, зокрема боулінгу у школі, формується певна невизначеність у сенсі життя та відсутність впевненості у майбутньому, що сприяє зростанню відхилень у поведінці неповнолітніх.

Вивчення «Я-образу» підлітка було предметом дослідження зарубіжних (Б. Г. Ананьєв, Р. Бернс, Є. А. Бірюкевіч, Л. І. Божович, З. І. Васильєва, Л. С. Виготський, Е. Еріксон, І. Д. Єгоричєва, М. В. Корепанова, І. С. Кон, Ч.Кулі, Дж. Мід, К. Роджерс, Є. В. Туманова, Д. Й. Фельдштейн, В. В. Столін, С. Л. Рубінштейн та ін.) і українських (І. Д. Бех, І. С. Булах, Л. В. Долинська, С. О. Ставицька, Н. В. Чепелева та ін.) вчених. Ці вчені у своїх працях розглядали: розвиток «Я-образу» відповідно до вікових особливостей формування особистості; вплив на формування «Я-образу» соціального оточення особистості; взаємозалежність образу батьків і дітей та ін.

Категорія «Я-образ» розглядається науковцями з позицій: 1) когнітивного компоненту, що характеризує пізнавальні процеси особистості (М. Й. Боришевський, Л. В. Долинська, П. Р. Чамата та ін.); 2) когнітивної складової фізичного «Я» людини (Є. Т. Соколова, Р. Ekman, М. Maltz та ін.); 3) комплексного відображення системи особистісних ставлень (А. Г. Асмолов, І. Д. Бех, О. В. Скрипченко та ін.); 4) розуміння людини як душевно-духовної істоти (В. О. Татенко та ін.); 5) метапсихологічної категорії процесів самосвідомості (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський та ін.) (За [3, с.7]).

Узагальнюючи теоретико-методологічні здобутки згаданих психологів Л. В. Вереїна запропонувала модель становлення «Я-образу» підростаючої особистості, яка включає змістовно-інформаційні, цільові, мотиваційно-потребові, емоційні, когнітивні, комунікативні, поведінкові, результативні, оцінні, психокорекційні компоненти. Досліджуючи емоційний компонент «Я-образу», Л. Вереїна доходить висновку, що інтегративною основою емоційного компонента є інтерес як особистісна форма емоційного прийняття світу і себе самого. Психологічним механізмом формування позитивної емоційної

складової «Я-образу» є формування любові до себе. Деформація цього почуття призводить до порушень у формуванні цілісної гармонійної особистості, спотворень в емоційній орієнтації «Я-образу» та виникнення психологічного феномена егоїзму. Вчена виокремлює такі структурні складові негативної емоційної орієнтації, як неприйняття себе, екстернальність, вимоги до інших про піклування, фрустрованість, страждання, страх відкидання [4].

Для визначення рівня сформованості та особливостей «Я-образу» підлітків ми продіагностували його структурні компоненти.

Діагностика була проведена з учнями 12-14 років Вибірка склала 60 осіб (20 хлопців, 40 дівчат). (Див. рис.1).

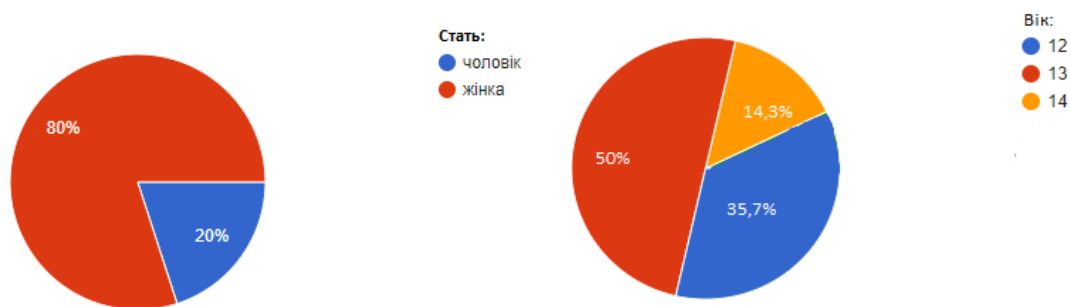

Рис. 1. Статева та вікова представленість вибірки досліджуваних підлітків

За допомогою тесту «20 висловлювань» (модифікований на основі методики вивчення емпіричних установок особистості М. Куна, Т. Макпарленда) [2, с.17-19] ми продіагностували рівень розвитку когнітивного компоненту «Я-образу» підлітків.

За результатами діагностики середня кількість відповідей становить від 8 до 13 (з можливих 20), з них об'єктивні (60%) – ті, де підлітки вказували на свої рольові обов'язки («особистість», «дочка/син», людина») та суб'єктивні (40%) – вказували притаманні їм, на їх погляд, індивідуальні риси («неповторна», «комунікабельна», «сміливий»). При цьому, 20% досліджуваних (дівчата 14 років) змогли представити всі 20 тверджень і переважають у них якраз

суб'єктивні оцінки. Відповідно, можна зробити висновок, що старші підлітки мають більше уявлення хто вони та як себе сприймають.

Для вивчення емоційного компоненту «Я-образу» підлітків ми використовували метод незакінчених речень (модифікований на основі тесту для діагностики узагальнених змістових установок С. І. Подмазіна, О. І. Сібіль). [2, с.27-29]. Після тестування визначаються блоки з домінуванням позитивних, нейтральних та негативних установок підлітків.

За результатами дослідження було виявлено, що 75% респондентів мають позитивну життєву установку, 16,7% – нейтральну, а ще 8,3% негативну установку. Якщо підліток має негативну життєву установку, то це виражається у рівні його самоповаги, особливостях сприйняття себе (низька самооцінка і певні комплекси) та негативні моделі поведінки й, відповідно, потребує певної психокорекції (див. рис.2).

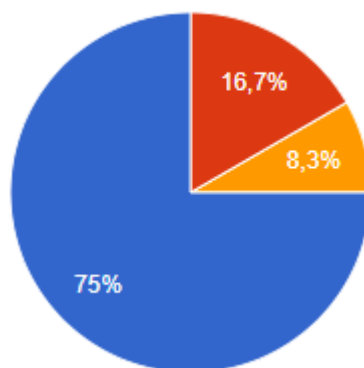

Рис. 2. Відсоткові показники домінування позитивних, нейтральних та негативних життєвих установок підлітків

Завершальним етапом дослідження було застосування методик для оцінки особливостей поведінкового компонента у становленні «Я-образу» підлітка. Для цього ми використовували методику «Шкала самооцінювання (Ч. Д. Спілбергера)» [2, с.22-26], що дало зрозуміти як кожен з підлітків реагує на конфліктну ситуацію і, на основі цього, запропонувати оптимальні засоби врегулювання міжособистісних конфліктів.

За результатами дослідженнями було виявлено, що у підлітків низький рівень тривожності є у 30,7% опитуваних, помірний у 30,7% та високий рівень

особистісної тривожності 38,6%. Особистісна тривожність характеризує стійку схильність особистості неадекватно сприймати зовнішні ситуації та реагувати на них станом тривоги, що часто супроводжується конфліктною поведінкою. Надто висока особистісна тривожність позитивно корелює з наявністю невротичного конфлікту та психосоматичними захворюваннями

Стосовно реактивної тривожності, то в 7,7% респондентів був виявлений низький рівень тривожності, у 45% – помірний, а ще у 47,3% досліджуваних високий рівень. Реактивна тривожність характеризується станом напруження, занепокоєння у певних ситуаціях. Високий її рівень викликає порушення уваги, тонкої координації та інших психічних процесів. (Див. рис.3).

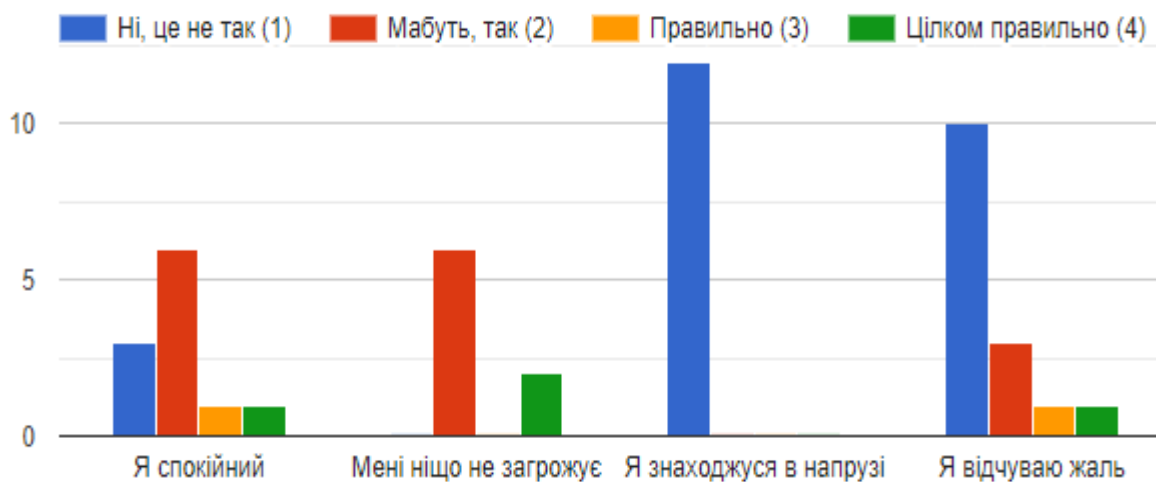

Рис. 3. Результати самооцінки поведінкового компонента у становленні «Я-образу» підлітка

Висновок. Отже, формування «Я-образу» підлітків залежить від соціального оточення – сім'я, родина, друзі, учителі, стан у країні загалом. Для того, щоб у підростаючого покоління формувался адекватний «Я-образ», шкільні практичні психологи повинні проводити діагностику та, на основі отриманих результатів, розробляти і впроваджувати психолого-педагогічні тренінги й рекомендації для учителів, батьків та самих підлітків. Адже завданням психолога є створення умов та сприяння адекватному становленню «Я-образу» підлітків.

Проблема формування «Я-образу» особистості підліткового віку залишається актуальною і потребує більш сучасних теоретичних обґрунтувань та розробки і застосування різноманітних психодіагностичних методик, що стане подальшим завданням нашого дослідження.

Література:

1. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 9-21.
2. Бушай І. М. *Психодіагностика "Я-образу" учнів підліткового віку: навчально-методичний посібник*. Чернігів: ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 1999. 44 с.
3. Бушай І. М. Психологічні особливості розвитку «Я-образу» акцентуйованих підлітків: автореф. дис. на здоб. наукового ступ. канд. психолог. н. (19.00.07) / Бушай Ігор Михайлович; НПУ імені М.П.Драгоманова. Київ, 2000. 16 с.
4. Вереїна Л. В. Формування позитивної емоційної орієнтації «Я-образу» засобами психокорекції. Автореф. канд. психол. наук. К., 2003.
5. Столин В. В. *Самосознание личности*. М.: Изд-во МГУ, 1983. 286 с.